

УДК 37.015.3:005.32

Докучина Т.О.

МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ ЯК ЗАПОРУКА СТИМУЛЮВАННЯ УЧНІВ ДО ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ

У статті здійснено теоретичний аналіз формування позитивної мотивації для розвитку інтересу до навчання та бажання досягати успіху в учнів у навчально-виховній діяльності.

Ключові слова: мотивація, мотив, мотивація навчання, методи стимулювання, успіх.

Пріоритетним завданням сучасної системи освіти є спрямування учнів на вироблення позитивної мотивації та підвищення інтересу до навчання. Для реалізації даного завдання слід детальніше ознайомитись власне з проблемою мотивації навчання та на основі цього визначити найефективніші шляхи її формування. Розвиток позитивної мотивації навчання є однією з умов формування цілісної, всесторонньо розвиненої особистості. Відповідно, сучасна освіта орієнтована саме на розвиток успішної особистості учнів. Для кращого переходу на нову систему освіти, яка спрямована на формування в учнів бажання вчитись, досягати відповідних цілей, першочерговим завданням є розвивати в учнів інтерес та формувати позитивну мотивацію до навчання.

Для реалізації основних завдань особистісно-орієнтованого підходу необхідно розробляти інноваційні технології, які б сприяли успішному засвоєнню знань учнів застосовувати в більшій мірі методи позитивного стимулювання до навчальної діяльності, створювати навчально-виховні ситуації, що слугуватимуть ефективними умовами досягнення успіху учнями. Саме програмування учнів на досягнення успіху в навчальній діяльності, з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей та створення відповідних виховних ситуацій, сприятиме розвитку їхніх потенційних можливостей і бажання отримувати новий досвід у процесі навчання та формуватиме позитивну мотивацію навчання.

Вивченням питання мотивації навчання у педагогіці та психології займались М.І.Алексеева, Б.Ф.Баєв, Л.И.Божович, Н.Воронова; П.А.Гончарук, В.Кириленко, Т.А.Матис, А.К.Маркова, М.Лук'янова, В.А.Семиченко, Л.Чаговець та інші [1; 4; 5; 6]. Аналіз літературних джерел свідчить про відсутність єдності у визначенні поняття мотивації, а отже недостатність вивчення її окремих аспектів.

Метою нашого дослідження є виявлення особливостей створення ситуації успіху у навчально-виховній роботі з розумово відсталими учнями молодших класів. Для дослідження застосування цієї технології необхідно також визначити особливості мотивації навчання та досягнення успіху молодших школярів. Тому метою статті є теоретичний аналіз проблеми мотивації навчання у психології та педагогіці.

Аналіз літературних джерел свідчить, що у сучасній психології відсутня єдність у визначенні сутності поняття мотивації. Під поняттям "мотивація" розуміють декілька психологічних явищ, а саме [6, с.34]:

- 1) систему факторів або сукупність причин, які спрямовують людину до виконання певних дій чи бездіяльності, спонукають до активності;
- 2) усвідомлене використання цілої системи збудників, які сприяють активізації діяльності;
- 3) процес розгортання системи збудників, який безпосередньо відбувається в структурі відповідної діяльності.

Відсутність єдності визначення поняття "мотивація" свідчить про різнобічність аспектів цього питання, а також про складність та багатозначність самої мотивації.

У педагогіці та педагогічній психології мотивація навчання має різні визначення. Зокрема, М.І.Алексеева вважає, що мотивація – це сукупність причин, що визначають різні прояви активності учнів [1, с.4]. На думку А.К.Маркової, мотивація навчання є сферою поведінки, яка містить у собі мотиви, цілі, емоції та вміння вчитись [5, с. 11].

Розбіжність у визначенні сутності мотивації в цілому та мотивації навчання, зокрема, виявляється і у різних підходах до визначення поняття “мотиву”, серед яких В.А.Семиченко виділяє наступні [6, с. 57-63].

Мотив як спонукання. Відповідно до даного підходу мотивом є не будь-яке спонукання (стимул), а саме внутрішнє усвідомлене спонукання, що власне і визначає наскільки людина готова до діяльності.

Мотив як потреба. При цьому стимулом до діяльності виступає саме потреба. Проте є деякі розбіжності у різних авторів, що пов’язані зі співвіднесенням мотиву і потреби, а саме: потреба і є мотивом, потреба є частиною, потреба і мотив пов’язані опосередковано, потреба дає поштовх до виникнення мотиву тощо.

Мотив як намір. Прихильники даного підходу розуміють мотив як намір, оскільки він відображає у собі плани людини на майбутнє, має відповідну ціль, задум діяти певним чином в тій чи іншій ситуації. Відповідно, спільні характеристики з мотивом і дають підстави розглядати мотив як намір.

Мотив як ціль. В даному випадку потреби відокремлюються від мотиву, а рушійною силою активності виступає власне предмет задоволення потреби, який обов’язково має усвідомлюватись людиною. Тобто мотивом є ціль, якої прагне досягти людина.

Мотив як стан. В основі даного підходу лежить твердження, що будь-яке спонукання до діяльності може виникнути в результаті перебування людини у певному стані. Тобто між потребою та предметом її задоволення знаходиться певний стан, який містить захоплення, моделювання “потребового” стану, що передує стану задоволення і являє собою власне мотив діяльності.

Мотив як оцінювання. Завдяки задоволеності, яка є позитивним оціночним відношенням, що виконує оціночну функцію, у людини з’являється мотиваційна установка на виконання певної діяльності. І саме задоволеність сприяє тому, що людина вирішує діяти певним чином у майбутньому.

Мотив як емоції. Виникнення та задоволення потреб відбувається завдяки мотиву та емоціям. Тобто сила потреб проявляється через певне емоційне переживання. Мотив має емоційну складову, а емоція може виступати самим мотивом. У цьому і проявляється їхній взаємозв’язок;

Мотив як стійкі властивості особистості. Представники цього підходу стверджують, що на поведінку людини крім зовнішніх стимулів впливають і стійкі якості особистості. Тому у формуванні мотиву вони теж безпосередньо беруть участь, визначаючи характер діяльності.

Мотив як першопричина активності. За даним підходом мотивом може виступати будь-які зовнішні і внутрішні обставини, які визначають діяльність особистості. Ці обставини є “мотиваторами”, серед яких виділяють: інтереси, нахили, особливості зовнішньої ситуації, можливості особистості, умови досягнення мети, особистісні моральні принципи тощо.

Цілком очевидно, що саме різні підходи до визначення сутті мотивації породжують різні трактування мотиву. Проте, незаперечним є те, що саме мотив виступає основним компонентом мотивації. Все ж під поняттям “мотиву” розуміємо спонукальну причину діяльності людини [1, с. 6]. Очевидно, що саме мотив стимулює учнів до діяльності, навчання. Тому для формування інтересу та позитивної мотивації до навчальної діяльності вчитель має розвивати саме мотиви навчання.

Т.В.Бланк зазначає, що розглядаючи мотив як спонукальну причину дій, під ним розуміють низку факторів, які підвищують активність людини через її емоції, інтереси, потреби, серед яких виділяються наступні [4, с. 2]:

- потреба у пізнанні: прагнення та бажання людини шукати відповіді на поставлені нею ж запитання, інтерес до невідомого;
- потреба у самовираженні, що проявляється у вчинках, діях за допомогою набутих людиною знань, умінь і навичок;
- потреба у самооцінюванні виявляється у прагненні особистості стати кращою у порівнянні з іншими, самовдосконалюватись;
- потреба у соціальних зв'язках, спілкуванні з іншими людьми;
- потреба в безпеці, яка проявляється у прагненні почувати себе захищеним, відчувати стабільність.

Мотиви, що стимулюють учнів до навчання у своїх працях М.І.Алексеева, Ю.К.Бабанський, Л.І.Божович та інші поділяються на дві великі групи [1, с. 8-9; 2, с. 181-182; 4, с. 23-26]:

1. Пізнавальні мотиви навчання.

Пізнавальні мотиви пов'язані зі змістом та процесом навчальної діяльності. До цієї групи мотивів відноситься інтерес до знань, потреба у пізнанні, допитливість, бажання здобувати нові знання, навчитись нового. Головною ознакою цих мотивів є те, що вони формуються під впливом процесу набуття нових знань. Тобто учням подобається сам процес навчання, коли вони докладають інтелектуальні зусилля, для того, щоб чогось навчитись. При цьому у них виникають позитивні переживання, емоції, що власне і стимулюють їх до навчальної діяльності. На формування пізнавальних мотивів впливають як індивідуальні психологічні фактори, так і педагогічні умови процесу навчання. Тому крім потреб, здібностей, нахилів, інтересів учнів, для формування пізнавальних мотивів слід враховувати і як саме вчитель організовує навчальну роботу, які прийоми, методи застосовує. Адже це відіграє досить значну роль у розвитку позитивної мотивації до навчальної діяльності.

2. Широкі соціальні мотиви.

Пов'язані ці мотиви із стосунками дитини та навколишнього оточення, потребами у спілкуванні з іншими людьми, у їх оцінці, схваленні. Формуються широкі соціальні мотиви безпосередньо самим навколишнім середовищем, а точніше його діяльністю. Ця група мотивів проявляється у прагненнях учнів, почуттях відповідальності, обов'язку. Серед широких соціальних мотивів виділяють великі групи мотивів за джерелом виникнення, змістом та спрямованістю [1, с. 10]:

- суспільно-політичні мотиви являють собою уявлення дитини про навчання як суспільний, громадянський обов'язок;
- професійно-ціннісні мотиви спрямовують учнів навчатись задля того, щоб оволодіти майбутньою професією;
- мотиви соціального престижу – це мотиви, що утверджують особистість учня, прагнення зайняти гідне місце у суспільстві, проявити себе з кращої сторони;
- комунікативні мотиви, пов'язані саме з бажанням та потребою людини спілкуватись з іншими людьми, отримати від них схвалення тощо;
- мотиви пов'язані із прагненням до самовдосконалення безпосередньо стимулюють учнів до самовиховання, вдосконалення особистісних якостей;
- мотиви утилітарного порядку стимулюють учнів до навчальної діяльності з метою будь-якої матеріальної вигоди, якою може слугувати оцінка, атестат, що допоможуть у майбутньому краще влаштувати своє життя та ін.

Зазвичай, у навчальній діяльності учні керуються не лише пізнавальними чи соціальними мотивами, а здебільшого їх поєднанням, яке створює найбільш сприятливий вплив на учнів з метою підвищення інтересу до навчання та прагненням досягати успіху у будь-якій діяльності.

І.К.Маркова зазначає, що при формуванні мотивів обох груп слід враховувати етапи їх становлення, а саме: актуалізація звичних мотивів, на їх основі становлення нових мотивів, обов'язкове позитивне підкріплення цього процесу, створення ієрархії мотивів, а також прояв у мотивів ряду нових якостей [5, с. 15]. Врахування даних етапів дасть змогу вчителю правильно та раціонально побудувати свою роботу з метою формування мотивів навчальної діяльності для підвищення її ефективності.

У своїх дослідженнях Л.І.Божович виявила, що сила впливу мотиву на дітей залежить від віку та від індивідуальних особливостей. Отже, мотиви бувають основними, тобто провідними для певної діяльності та другорядними, якими є мотиви, що у будь-якому випадку підпорядковуються провідним [4, с. 23]. Це свідчить про те, що той самий мотив може по-різному впливати на учнів, а також може виступати як головним, так і другорядним. Пріоритетність мотивів залежить в значній мірі від віку дітей, тобто для дітей молодшого шкільного віку, наприклад, менш важливими є мотиви соціального престижу чи професійно-ціннісні, ніж для старшокласників. Крім того, переважання тих чи інших мотивів залежить і від індивідуальних особливостей, оскільки кожен учень є індивідуальною особистістю з власними потребами, інтересами, прагненнями та бажаннями, що власне і впливає на формування мотивів навчання.

У свою чергу М.І.Алексеева зазначає, що сила, з якою діють мотиви з метою стимулювання до діяльності, залежить від цілей, яких прагнуть досягти учні. Оскільки будь-яких навчальних результатів учні можуть досягти лише за умови досягнення ними відповідних цілей. Відповідно, цілі та мотиви мають тісний взаємозв'язок й інколи можуть співпадати. Проте вони не є одним і тим самим, швидше взаємозумовлюють один одного. Ця взаємозумовленість проявляється у широті та чіткості мотивів при досягненні віддалених цілей, та навпаки, саме вузькі та малотривалі мотиви спонукають до близьких цілей. Також це проявляється у тому, що саме мотив є тією стимулюючою причиною, завдяки якій учні висувають перед собою ті чи інші цілі [1, с. 14-15]. Слід також зазначити, що цілі можуть бути об'єктивними, тобто такими, що задаються суспільством, обставинами, зовнішнім оточенням, та суб'єктивними, які визначає для себе сама людина [6, с. 65-66]. Відповідно мотив навчання також можуть бути зовнішніми, тобто формуватись під впливом зовнішніх факторів, впливів, оточення та внутрішні, що формуються у відповідності до прагнень, бажань учнів, внутрішніх стимулів, установок.

І.К.Маркова також наголошує, що без цілей мотиви створюють лише потенційну можливість розвитку учня, реалізація ж якої відбувається саме завдяки процесам цілепокладання. Цілі навчання нею поділяються на наступні види: кінцеві (досягти певного результату, оцінки, розв'язати завдання), проміжні (знайти декілька способів вирішення завдання тощо) [5, с. 22]. Таким чином мотиви навчання реалізуються завдяки цілям, які ставить перед собою кожен окремий учень та способів їх досягнення. Це свідчить про тісний взаємозв'язок цілей та мотивів навчання.

Спонукальна сила мотивів та яким саме цей мотив є для учня залежить від обставин, віку, індивідуальних та психологічних особливостей учнів. Вагомого значення набувають власне внутрішні якості особистості, досвід учнів та ін. Саме від всіх цих обставин і залежатиме, які саме мотиви будуть провідними для того чи іншого учня, яке значення для нього вони будуть відігравати та як саме спрямовуватимуть його діяльність.

Для того, щоб навчальна діяльність учнів була успішною, вчитель має розвивати саме позитивну мотивацію навчання, формувати мотиви навчання, викликаючи при цьому в учнів не лише інтерес, але й бажання вчитись. Ю.К.Бабанський зазначає, що будь-який метод, що використовує вчитель у навчально-виховній роботі, може виконувати мотиваційну функцію. Проте все ж серед методів навчання він виділяє

окрему групу методів стимулювання та мотивації навчання, спрямованих на формування позитивної мотивації та стимулювання учнів до активної пізнавальної діяльності. У відповідності до основних груп мотивів навчання Ю.К.Бабанський поділяє методи стимулювання на дві групи, а саме [2, с. 183-195]:

1. Методи формування пізнавальних інтересів (створення ситуації інтересу, пізнавальні ігри, аналіз життєвих ситуацій (опора на життєвий досвід учнів), навчальні дискусії, диспути, створення ситуацій новизни, створення ситуацій успіху та ін.).

2. Методи стимулювання обов'язку і відповідальності (метод роз'яснення учням суспільної та індивідуальної значимості навчання, метод пред'явлення вимог до навчання, методи заохочення і покарання).

Ці методи покликані стимулювати в учнів інтерес до навчальної діяльності та формувати бажання досягати в ній високих результатів, відповідних успіхів. Бажання досягти успіху сприятиме виробленню в учнів стійкої позиції щодо навчальної діяльності, формуватиме відповідні якості особистості, а також сприятиме позитивному ставленню учнів до навчання, отримання нових знань, збагачення власного світогляду.

Т.В.Бланк наголошує, що успіх навчальної діяльності залежить саме від того як уміло вчитель формує позитивну мотивацію навчання. Оскільки чим вищий рівень мотивації, тим більших результатів учень зможе досягти. Для цього крім використання відповідних методів стимулювання вчитель має виконувати й інші завдання, а саме: вивчати мотиваційну сферу кожного учня; враховувати інтереси і нахили учнів; надавати учням шанс себе проявити; формувати нові мотиви, що підвищать інтерес учнів до діяльності; спонукати до ціле покладання; створювати здорове суперництво, а також підтримувати успіх учнів та створювати для цього відповідні умови [3, с.2-4]. Вчитель повинен використовувати усі можливі методи, засоби навчання з метою формування позитивної мотивації та бажання учнів вчитись. Лише за таких умов навчання буде учням цікавим та викликати у них інтерес та захоплення.

Стимулювання навчальної діяльності учнів може мати як безпосередню так і опосередковану дію. Це означає, що один і той же стимул може по-різному впливати на учнів, зокрема, на мотиви навчання, в залежності від їх ставлення до цих стимулів, бажання, готовності та прагнення відзиватись на них, від настрою учнів тощо. Тому головним завданням вчителя є створення відповідних умов, що викликали б в учнів відповідну реакцію на стимулювання, тобто перетворили б стимули у відповідні мотиви навчання [2, с.181].

Формуючи позитивну мотивацію учнів вчитель не лише розвиває інтерес чи відповідальне ставлення до навчання, але й сприяє формуванню бажання досягати високих результатів та почувати себе успішною особистістю. Це в свою чергу сприяє як підвищенню пізнавальної активності учнів, так і формує відповідні якості особистості. Успіх такої діяльності залежить від індивідуальних особливостей кожного учня та правильно організованої, ефективної роботи вчителя.

Отже, для формування позитивної мотивації навчання слід застосовувати різні методи, засоби та прийоми стимулювання. Вироблення в учнів бажання вчитись та отримувати нові знання є першочерговим завданням освіти. З цією метою слід також впроваджувати новітні технології для стимулювання та вироблення позитивної мотивації навчання.

Перспективними напрямками нашого дослідження є аналіз новітніх освітніх технологій, зокрема створення ситуації успіху у навчально-виховному процесі. Також дослідження мотивації учнів на досягнення успіху та розробка і впровадження методів створення ситуації успіху у роботі з розумово відсталими молодшими школярами.

Список використаних джерел

1. Алексеева М.І. Мотиви навчання учнів.– К. : Радянська школа, 1974.– 120 с.
2. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе.– М. : Просвещение, 1985. – 208 с.
3. Бланк Т. В. Формування позитивної мотивації як фактору успіху навчальної діяльності молодших школярів / Т. В. Бланк // Початкове навчання та виховання : наук.-метод. журн. - Харків : Основа. – 2009. – № 16/18.– С. 2-9.
4. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Под ред. Л.И.Божович и Л.В.Благонадежиной. — М. : Педагогика, 1972.— 352 с.
5. Маркова А.К. и др. Формирование мотивации учения: Кн. для учителя / А.К.Маркова, Т.А.Матис, А.Б.Орлов. — М. : Просвещение, 1990. — 192 с.
6. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы) – К. : Миллениум, 2004. — 521 с.

In the article carried out the theoretical analysis of forming of positive motivation for the developing of interest of studies and desire to succeed by pupils during the study.

Key words: *motivation, reason, motivation of studies, methods of stimulation, success.*

УДК 378

Герасимова І.Г. , Кочурська І.В.

ГУМАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРНИХ ПРОБЛЕМ

Демократичні перетворення суспільного життя в Україні надають проблемі гуманізації особливого значення. Суттєвою перешкодою на шляху реалізації завдань гуманізації освітньої системи постають проблеми гендерного характеру. Розгляду теоретичних засад утілення гендерного підходу в систему освіти у контексті її гуманізації присвячена дана стаття.

Ключові слова: *професійна підготовка, гуманізація, гендерний підхід.*

Проблема професійної підготовки майбутніх педагогів набуває особливої актуальності на сучасному етапі розбудови національної системи освіти і входження України до європейського освітнього простору за всіма напрямками Болонського процесу. Удосконалення фахової підготовки педагогів у ВНЗ передбачає реалізацію низки важливих концепцій, що визначають сучасні пріоритети в освіті. Застосування особистісно-орієнтованих технологій навчання, гуманістичних підходів, максимальна індивідуалізація навчально-виховного процесу, створення належних умов для саморозвитку особистості, самореалізація потреб молодшої людини та її природних задатків – тенденції, без яких неможливо уявити прогресивний розвиток педагогічної науки, процес оволодіння професійними знаннями й уміннями. Упровадження демократичних засад і принципів гуманізації системи освіти в Україні, що відповідає загальноєвропейській спрямованості на базові цінності, зумовлює актуальність урахування гендерної проблематики в процесі становлення майбутніх педагогів.

Основні положення гуманізації освіти викладено в нормативних документах, які визначають державну політику в цій галузі, напрями її реформування: Національній доктрині розвитку освіти в Україні у ХХІ ст., законі України «Про